

Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma*

Mustafa Koç

Dr.; Din Psikoloğu & Vâiz, [D.İ.B.]

mustafakoc99@yahoo.com.tr

Özet

Gelişim dönemlerinden yetişkinlik döneminde dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bu çalışma, din psikolojisi bilim dalında yapılan bir saha araştırmasıdır. Bu ampirik çalışmada, kurgulanan bağımlı ve bağımsız değişkenleri ölçmek için Türk toplumu ve kültürü üzerinde psikometrik açıdan geçerlik ve güvenirlik testleri yapılmış ‘Her Yaş İçin Uygun Dinsel Eğilim Ölçeği’ ile ‘Yetişkinlerin Benlik Saygısı Kaynakları Envanteri’ olmak üzere toplam iki adet ölçme aracı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu, Bursa’da çeşitli meslek gruplarına mensup yetişkinlerin seçildiği evreni temsilen, yine Bursa il sınırları içerisinde beş farklı türden meslek grubuna sahip kamu ve özel kurum ve kuruluşlarında çalışan 600 yetişkin denek üzerinde rastsal örnekleme yoluyla uygulanmıştır. Anket aracılığıyla deneklerden alınan ham verilere, Pearson Moment Korelasyon Analizi, t Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi gibi parametrik istatistiksel analiz teknikleri uygulanarak, dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılıklar betimlenmiştir.

* Bu makale, Türk Psikiyatri Derneği tarafından, 14-19 Ekim 2008 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen 44. Ulusal Psikiyatri Kongresi ve Anksiyete Sempozyumu’nda, aynı başlıkla “poster bildiri” olarak sunulmuştur.

Dolayısıyla bu araştırma üzerinden operasyonel biçimde çalışılan dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkiye bakıldığında; genel olarak içgüdümlü dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkilerde pozitif yönde bir ilişki saptanırken; dışgüdümlü dindarlık ile benlik saygısı arasında ise pozitif veya negatif anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Abstract

The Relationship Between Religiosity and the Self-Esteem: An Empirical Research on Adults

This study examines the relationship between religiosity and self-esteem by employing the methods of field research in psychology of religion. It employed two scales which are proved by tests of validity and reliability to test dependent and independent variables hypothesized for this study. A questionnaire was employed on 600 adults from five different professional groups in the city of Bursa by using random sampling method. The data were analyzed by several statistical analyses to find out the relationship or differences between religiosity and self-esteem. The study came up with two basic findings. The first, there is a positive relationship between intrinsic religiosity and self-esteem. The second, there is not a positive or negative relationship between extrinsic religiosity and self-esteem.

Anahtar Kelimeler: Yetişkinlik Dönemi, İçgüdümlü ve Dışgüdümlü Dindarlık, Benlik Saygısı

Key Words: Adulthood Period, Intrinsic and Extrinsic Religiosity, Self-Esteem

Giriş

Benlik psikolojisi ve sosyal psikoloji literatüründe önemli bir yere sahip olan kavramlardan birisi de benlik saygısıdır.¹ Bu ampirik araştırma özelinde bağımlı değişken olarak operasyonelleştirilen benlik saygısı; 'bireyin, kendini benimsemesi, onaylaması, kendine değer vermesi ve saygı duyması' anlamına gelir. Benlik değerine ilişkin sahip olduğu tutumlar bağlamında ruh sağlığı alanında da önemli bir kavram olan benlik saygısının kaybedilmesi ve bunun sonucu olarak bireyde meydana gelen değersizlik duyguları, klinik

1 Adı geçen bu terim, Türk psikoloji literatüründe "öz-saygı; öz-değer" olarak da isimlendirilmiştir. Ancak bu araştırmanın metin bütünlüğünü korumak amacıyla 'benlik saygısı' kavramı tercih edilmiştir.

açından depresyonun yaygın semptomlarından biri olarak ortaya çıkar.²

Kendini algılamaya ilişkin bir kavram olan benlik saygısı, - yukarıda da vurgulandığı gibi- bireyin, bir kişi olarak kendisine yüklediği psikolojik değeri ifade eder. Bu yönüyle benlik saygısı, aynı zamanda benliğin duygusal bir ögesidir. Dolayısıyla adı geçen kavram, her bireyin, bir kişi olarak değeri hakkında sahip olduğu öznel benlik duygusu şeklinde de betimlenebilir. İşte söz konusu bu duygu, benlik saygısı araştırmalarının temelini oluşturur. Zira ampirik olarak yapılan benlik saygısı araştırmaları, bireylerin kendilerini değerlendirebilecekleri ve bunu tutumları, eylemleri ve sözleri aracılığıyla dışa vurabilecekleri varsayımına dayanır. Bu noktada birey, kendini değerlendirmeye çalıştığında, ya salt kişisel özelliklerini dikkate alır, ya da ait olduğu sosyal gruplara referansla değerlendirme yapar. İşte burada bireyin, kendi kişisel özelliklerini subjektif değerlendirmesi, kişisel benlik saygısını; özdeşleştiği grupların özelliklerini subjektif değerlendirmesi ise kolektif benlik saygısını oluşturur. Öte yandan benlik saygısı, bireyin içinde bulunduğu durumlardan da etkilenir. Bu bağlamda yaşanan olaylar ve alınan bilgiler/enformasyonlar, zaman zaman bireyin kendine ilişkin imajlarında olumlu veya olumsuz bazı değişiklikler yapmasına neden olabilir.³

Öte yandan benlik saygısı olgusuna din psikolojisi açısından bakıldığında ise, adı geçen kavramın Türk din psikolojisi literatüründe, dindarlıkla ilişkilendirilerek bilimsel düzeyde -sınırlı sayıda da olsa- operasyonelleştirildiği görülmektedir.⁴

Bu araştırmada, bağımsız değişken olarak operasyonelleştirilen ikinci olgu ise 'dindarlık'tır. Kuşkusuz her din, olgusal düzeyde psiko-sosyo-antropolojik bir yaşantı örgütlenmesine sahiptir. Bu

² Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-2000, s. 585; Benlik saygısının kuramsal açıklaması ile benlik psikolojisi literatüründeki konumu ve geleceğine ilişkin ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Owens, Timothy J. & Stryker, Sheldon, "The Future of Self-Esteem: An Introduction", *Extending Self-Esteem Theory and Research* (içinde), [Ed. Timothy J. Owens ve ark.], Cambridge University Press, Cambridge & New York-2001, s. 1-9.

³ Bilgin, Nuri, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, Bağlam Yayınları, İstanbul-2003, s. 281-282.

⁴ Örnek çalışmalardan bazıları için bkz. Eşer, Hatice, "Üniversite Öğrencilerinde Dinî İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* (içinde), [Ed. Hayati Hökelekli], D.E.M. Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-2006, s. 491-528; Şahin, Adem, "Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi", *S.Ü.İ.F.D.*, Konya-2005, S. 19, s. 187-197; Yapıcı, Asım & Kayıklık, Hasan, "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz-Saygı ve Kaygı İle İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul-2005, C. 3, S. 9, s. 177-206.

noktada bireyin dindarlığına vurgu yapıldığında, bir şekilde onun kendi inanç alanı içindeki bireysel gerçeklik durumu hakkında da bilgi sahibi olunur.⁵ Dolayısıyla dindarlık, bireyin öznel dinsel inanç ve pratik algıları sonucunda benliği ve kişiliğiyle bütünleşmiş karmaşık bir psiko-sosyo-teolojik olgudur. Bu açıdan bakıldığında aslında her dindarlık formu, kişiye özel olduğu için biriciktir.

Din psikolojisi açısından bireysel dindarlığın kaynakları, bireyin yaratılışında/fitratında bulunan din duygusu, acizlik ve çaresizlik duyguları, entelektüel etkenler, bireysel ihtiyaçlar, korkular ve toplumsal etkiler şeklinde sıralanabilir. Diğer bir ifadeyle çok yönlü bir yaratılışa sahip olan bireyin dindarlığının temelinde; onun duyguları, düşünceleri, davranışları, istekleri, arzuları, ümitleri, korkuları, kaygıları, endişeleri, beklentileri, eğilimleri ile kişilik ve benlik özellikleri gibi çok sayıda dinamik etken faktörden söz edilebilir.⁶ Ayrıca konuyla ilgili yapılan ampirik araştırmalarda bağımsız değişken olarak yaş, doğum yeri, eğitim düzeyi, medenî durum, meslek grubu, sosyo-ekonomik düzey ve dinsel eğitim düzeyi gibi olgusal faktörlerin de, bireysel dindarlığın oluşmasında ve gelişmesinde belirleyici olduğu görülmüştür.⁷

Öte yandan konuyla ilgili oluşturulan literatürdeki benlik saygısı kavramına ilişkin yapılan araştırmalarda, yetiştirilme biçimi, sosyo-ekonomik düzey, anne-baba tutumları, fiziksel sağlık, okul başarısı ve arkadaşlık ilişkileri başta olmak üzere bireylerin benlik saygısı düzeylerini etkileyen ve/veya bundan etkilenen pek çok faktörden/değişkenden söz etmek mümkündür. İşte bu bağlamda benlik saygısı kavramının ilişkili olduğu önemli değişkenlerden birisi de 'dindarlık' olgusudur. Bu nedenle konuya ilişkin yapılan alan araştırmalarında, 'bireyin sahip olduğu dindarlık formlarının, benlik saygısı düzeyi üzerinde anlamlı bir psikolojik etkisi olduğu' tezinden hareket edilmiştir. Bu kapsamda genelde tüm gelişim dönemlerinde, özelde ise yetişkinlik dönemindeki sağlıklı yapılandırılmış bir dindarlık formunun, benlik saygısı düzeyine olumlu anlamda katkı yapacağını öngörmek mümkündür.

Yukarıda kısaca söz konusu iki olguya yönelik verilen bu teorik arka plandan hareketle betimsel/descriptive ve ortaya çıkarıcı/

⁵ Subaşı, Necdet, "Türk/İye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslâmiyât Araştırma Dergisi*, Ankara-2002, C. 5, S. 4, s. 19.

⁶ Kayıklık, Hasan, "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Ankara-2002, C. 5, S. 13, s. 38-39; Krş. Kayıklık, Hasan, "Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık", *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (içinde), [Ed. Ünver Günay & Celaeddin Çelik], Karahan Kitabevi, Adana-2006, s. 169-171.

⁷ Taş, Kemalettin, "Dindarlığa Etki Eden Faktörler", *S.D.Ü.İ.F.D.*, Isparta-2004, S. 13, s. 63-83.

exploratory nitelik taşıyan bu ampirik çalışma, tarama modellerinden ilişkisel tarama türünde yapılmış bir saha araştırmasıdır.⁸ Söz konusu bu metodolojik özelliğinden hareketle çalışma, -tespit edilebildiği kadarıyla- Türk din psikolojisi literatüründe daha önce sınırlı sayıda operasyonelleştirilmiş bir konu olarak; “yetişkinlik dönemindeki bireylerin, tarihsel/kronolojik yaşam bagajları üzerinden dinsel yönelimlerinin sonucunda oluşturdukları dikotomik dindarlık modellerinin, ilişkisel bağlamda benlik saygısı düzeyleri üzerindeki psikolojik etkilerini tespit etmek” amacıyla yapılmıştır.

a. Yöntem

a.a. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, öğretmen, doktor, avukat, din görevlisi ve serbest meslek olmak üzere 5 tür meslek grubuna ait 475 denekten oluşmaktadır. Anket uygulaması aşamasında cinsiyet ve yaş gibi demografik değişkenlerin homojen dağılımına mümkün olduğu ölçüde dikkat edilmeye çalışılmıştır. Uygulama sonucunda değerlendirmeye alınan 600 adet anket formundan 125 adedi, gerek geri dönüşümün tam olarak sağlanamaması, gerekse bazı anket formlarının tamamının veya büyük bir kısmının cevapsız olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Dolayısıyla yukarıdaki ön görülen bu örneklem tablosu göz önünde bulundurulduğunda, araştırmada psikometrik değerlendirmeye alınan kota örneklem sayısı, genel toplam itibarıyla 475 denek olarak saptanmıştır. Bu sebeple işlem ve analizler, verilerin toplanması ve incelenmesi sonucunda istatistiksel değerlendirmeye alınan bu sayı üzerinden yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan örneklemin demografik özelliklerine bakıldığında ise, ampirik uygulamaya katılan deneklerin cinsiyetlerine göre dağılımları şöyledir: Erkeklerin oranı % 53 (253), kadınların oranı % 47 (222)'dir. Elde edilen veriler cinsiyet faktörü açısından genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmaya esas olan örneklem grubundaki erkeklerin, oran olarak kadınlardan daha fazla oldukları görülmüştür.

Örneklem olarak kullanılan katılımcıların yaşlara göre dağılımları ise şöyledir: 25-30 yaş arası katılımcıların oranı % 29.69 (141), 31-35 yaş ile 36-40 yaş arası katılımcıların oranı birbirlerine eşit olarak % 20 (95) ve 41-45 yaş arası katılımcıların oranı ise % 30.31 (144)'dir. Katılımcıların yaşlarına ilişkin elde edilen frekans değerlerine genel olarak bakıldığında, çok az bir farkla en yüksek

⁸ Ayrıntılı metodolojik bilgi için bkz. Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 3A Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Ltd., 7. Baskı, Ankara-1995, s. 76-87.

oranı 41-45 yaş grubunun oluşturduğu tespit edilmiştir. Arkasından bunu 25-30 yaş grubu izlemiştir. Ayrıca 31-35 yaş grubu ile 36-40 yaş grubunun birbirine eşit oranda oldukları saptanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın sınırlandırıldığı yetişkinlik dönemi açısından örneklemin yaş profiline bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun, ilk yetişkinlik dönemi ile orta yetişkinlikten son yetişkinliğe geçiş dönemini yaşayanlardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Ayrıca yaş aralığı 25 ile 45 arasında değişen örneklemin yaş ortalaması ise 35.69 olup standart sapması 6.72'dir.

Ankete katılanların medenî durumlarına göre dağılımları da şöyledir: Bekârların oranı % 24 (112), evlilerin oranı % 73 (350) ve dulların oranı ise % 3 (13)'dür. Medenî durum faktörü bağlamında genel tabloya bakıldığında ankete katılan örneklem grubunun büyük çoğunluğunun evlilerden oluştuğu gözlenmiştir. Öte yandan bekârların diğer çoğunluğunu oluşturduğu örneklem grubunda medenî durumla ilgili en düşük orana ise, dulların sahip olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan ankete katılan örneklem grubunun meslek gruplarına göre dağılımları da şöyledir: Öğretmenlerin oranı % 21.3 (101), doktor, avukat ve din görevlilerinin oranları % 21 (100) ve serbest meslek olarak çalışanların oranı ise % 15.7 (74)'dir. Dolayısıyla meslek grupları bağlamında bakıldığında ankete katılan örneklemde çok az bir farkla öğretmenlerin daha fazla olduğu; buna karşın en düşük meslek grubunun ise serbest meslek olduğu görülmüştür. Araştırmada yer alan meslek gruplarından doktor, avukat ve din görevlilerinin de birbirlerine eşit oranlarda oldukları saptanmıştır.

a.b. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın anket uygulamasına ilişkin veri toplamak amacıyla kullanılan ölçme araçları hakkındaki psikometrik değerlendirmeler ise şöyledir:

a. Dindarlık Ölçeği: Allport & Ross'un içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık ölçeği temel alınarak Gorsuch & Venable (1983) tarafından yeniden revize edilen "Her Yaş İçin Uygun Dinsel Eğilim Ölçeği/Age-Universal Religious Orientation Scale - AUI-ES"⁹ kullanılmıştır.

Dindarlık olgusunu ölçmek amacıyla kullanılan 'Her Yaş İçin Uygun Dinsel Eğilim Ölçeği' de, yukarıda sözü edilen orijinali Allport & Ross tarafından geliştirilen dindarlık ölçeği gibi içselleştirilmiş bir

⁹ Adı geçen ölçek hakkında ayrıntılı psikometrik değerlendirmeler için ayrıca bkz. Hill, Peter C. & Hood, Ralph W. Jr., *Measures of Religiosity*, R.E.P., Birmingham & Alabama-1999, s. 121-123.

model olarak adanmışlık ve samimiyeti ifade eden “içgüdümlü” ile fonksiyonel bir model olarak daha çok gösterişçilik ve maddi yararı ön plana çıkaran “dışgüdümlü” olmak üzere iki temel dindarlık formunu ön görür. Söz konusu bu ölçeğin dikotomik dindarlık modelini ölçmeye esas oluşturan ‘1, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 16, 19’ numaralı maddeler olmak üzere toplam 9 maddesi içgüdümlü dindarlığı; bunun yanı sıra ‘2, 3, 4, 8, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 20’ numaralı maddeler olmak üzere toplam 11 maddesi de dışgüdümlü dindarlığı ölçen maddelerdir. Dolayısıyla böyle bir psikometrik tablodan hareketle ‘beşli likert tipi ölçek’ formunun kullanıldığı adı geçen bu ölçek, biri 9, diğeri 11 maddeden oluşan iki alt ölçekten meydana gelmektedir.

Öte yandan yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda ise, söz konusu ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı [α] = 0.72 ve Guttman Split-Half katsayısı [r] = 0.75 olarak saptanmıştır.

b. Benlik Saygısı Ölçeği: Elovson & Fleming (1989) tarafından özellikle yetişkinlik dönemi için geliştirilen “Yetişkinlerin Benlik Saygısı Kaynakları Envanteri/Adult Sources of Self Esteem Inventory-ASSEI”¹⁰ kullanılmıştır. A ve B olmak üzere iki ayrı formdan oluşan söz konusu bu ölçekte, aynı maddeler üzerinden benlik saygısına ilişkin hem ‘önem/important’, hem de ‘memnuniyet/satisfaction’ dereceleri saptanmaktadır. Dolayısıyla 1’den 10’a kadar verilen bir skor düzeneği içerisinde yapılan böyle bir ölçümle, yetişkin bireyin idealize edilen benlik saygısı düzeyi ile realize edilen benlik saygısı düzeyi arasındaki karşılaştırma olanağı da sağlanmaktadır. Elovson & Fleming tarafından geliştirilen bu benlik saygısı ölçeğinin, daha önce psikometrik açıdan ilk versiyon çalışmaları Fleming & Courtney & Watts (1980/1984) tarafından yapılmıştır.¹¹

A ve B olmak üzere her bir formunda 20 adet ölçek maddesi olan bu ölçme aracının psikometrik açıdan Türkçe çeviri ile Türk kültürüne uyarlama kapsamındaki ilk geçerlik ve güvenilirlik çalışma-

¹⁰ Elovson, A. C. & Fleming, J. S., “Rationale for Multidimensional Self-Esteem Scale Scoring and Weighting”, (*Yayımlanmamış Makale*), California State University-1989, 11 s.; Bu çalışma daha sonra psikoloji kongresinde bir bildiri olarak da sunulmuştur. (Bkz. Elovson, A. C. & Fleming, J. S., “Rationale for Multidimensional Self-Esteem Scale Scoring and Weighting”, (*Yayımlanmamış Bildiri*), Psikolojik Araştırmalar Derneği’nin Yıllık Kongresi, Portland, Oregon-1992.

¹¹ Fleming, J. S. & Courtney, B. E., “The Dimensionality of Self-Esteem: II. Hierarchical Facet Model for Revised Measurement Scales”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1984, C. 46, s. 404-421; Fleming, J. S. & Watts, W. A., “The Dimensionality of Self-Esteem: Some Results for a College Sample”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1980, C. 39, s. 921-929.

ları ise, İnelmen (1996) tarafından “Yetişkinlerin Öz-Değer Kaynakları Envanteri” ismiyle yapılmıştır.¹²

Öte yandan yapılan güvenirlik analizleri sonucunda ise, söz konusu ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı [α] = 0.90 ve Guttman Split-Half katsayısı [r] = 0.80 olarak saptanmıştır.

b. İşlem

Öncelikle yukarıda içeriğiyle ilgili psikometrik bilgi verilen ölçekler, biçim olarak uygulanan anket formatına uygun bir şekle dönüştürülmüştür. Geline bu süreçte, ilk olarak evren ve örneklem bölümünde adı geçen meslek gruplarından alt evren olarak alınan yaklaşık yirmişer kişilik deneme örneklem gruplarına 2006 yılında anket uygulanmıştır. Bu örnek uygulama sonuçları, konuyla ilgili bilim ve istatistik uzmanları/danışmanları tarafından değerlendirilip geçerlik ve güvenirlik analizleri yapıldıktan sonra 2007 yılında esas uygulamaya geçilmiştir. Anketin uygulanması, dönüş oranını artırmak amacıyla bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamasında yer alan katılımcıların anket formunu, ortalama süre olarak 25-30 dakika arasında doldurdukları gözlenmiştir.

Araştırmanın anket uygulamasına ilişkin elde edilen psikometrik verilerin çözümü noktasında ise, öncelikle ‘içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modelleri bağımsız değişkenleri ile benlik saygısı bağımlı değişkeni’ arasındaki pozitif ve/veya negatif yöndeki ilişkiyi saptamak amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısına [r] dayanan “Pearson Moment Korelasyon Analizi Tekniği” kullanılmıştır. Öte yandan ilişki/korelasyonların yanı sıra bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki farklılıklara da bakılmıştır. Dolayısıyla temel değişkenler arasındaki istatistiksel farkların anlamlı olup olmadıklarını saptamak amacıyla eş zamanlı olarak parametrik istatistiksel analiz tekniklerinden “Tek Yönlü Varyans Analiz Tekniği” ile “t Testi Analiz Tekniği” de kullanılmıştır.¹³

Metodolojik bağlamda sonuç olarak, her alan araştırmasında olduğu gibi bu çalışmada da bazı bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırma deseni kapsamında bu ampirik çalışmada ‘içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modelleri ve düzeyleri’ bağımsız değişken; ‘benlik saygısı’ ise bağımlı değişken olarak kurgulanmıştır.

¹² İnelmen, Kıvanç, Relationship of Sex-Role Orientation to Two Measures of Self-Esteem, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-1996.

¹³ Adı geçen istatistik teknikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için Köklü, Nilgün, *Sosyal Bilimler İçin Açıklamalı İstatistik Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara-2002, s. 110-111, 129, 133-134.

c. Bulgular

Dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılığın istatistiksel olarak analiz edildiği bu görgül araştırmada, öncelikle genel olarak içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modelleri ile benlik saygısı düzeyi arasındaki farklılaşmaya bakılmıştır (bkz. Tablo-1).¹⁴

Tablo-1: Dindarlık Modellerine Göre Benlik Saygısı Düzeyinden Alınan Puanların İstatistiksel Değerleri ve Farklılaşmaya İlişkin Sonuçlar [Bağımsız Grup t Testi]

Dindarlık Modeli	Benlik Saygısı Düzeyi [Genel]				Türü
	Sayı [N]	Ortalama Puan	Standart Sapma	Standart Hata	
İçgüdümlü Dindarlık	345	159.82	21.30	1.14	Realize Edilmiş (memnuniyet)
Dışgüdümlü Dindarlık	130	154.11	22.27	1.95	
Toplam	475	156.97	21.78	1.55	
Bağımlı Değişken	sd	t	p	Standart Hata	
Benlik Saygısı [M]	473	2.57	0.01*	2.22	
Özet: *Dindarlık Modeli & Benlik Saygısı Memnuniyet Düzeyi = $p < .05$					

Konuyla ilgili yukarıdaki Tablo-1’de yer alan istatistiksel veriler nitel olarak çözümlendiğinde; dindarlık modelleri bağlamında genel anlamda realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyleri için alınan puanların ortalamalarına bakıldığında, dışgüdümlü dindarların aldıkları puanların ortalaması ($x = 154.11$), içgüdümlü dindarların aldıkları puanların ortalamasından ($x = 159.82$) daha düşüktür. Dolayısıyla konuyla ilgili yapılan istatistiksel analize göre de zaten anket uygulamasına katılan örneklem grubunun sahip oldukları dindarlık modellerine göre genel anlamdaki realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyleri arasında önemli derecede ($t = 2.57$; $p < .05$) anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre dışgüdümlü dindarların genel olarak realize edilmiş benlik saygısı düzeylerinin, içgüdümlü dindarlardan daha düşük olduğu söylenebilir.

Öte yandan dikotomik bir modelleme olan içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modellerinin ayrı ayrı benlik saygısı ile ilişkilerine de bakılmıştır (Tablo-2).

¹⁴ Bu ampirik araştırmada, bu ve bundan sonraki konuyla ilgili verilerin analizinde, sadece genel anlamdaki realize edilmiş benlik saygısı olarak ‘memnuniyet’ düzeyleri arasındaki farklılık ve ilişkilere yer verilmiştir. [Not: Bu çalışmadaki ‘dindarlık-benlik saygısı’ ilişkisine yönelik ayrıntılı veri sonuçları ve çözümlenmeleri için ayrıca bkz. Koç, Mustafa, Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-2008, s. 50-59, 169-184, 235-247].

Tablo-2: İçgüdümlü ve Dışgüdümlü Dindarlık Modeli İle Benlik Saygısı Düzeyi Arasındaki İlişki [Pearson Korelasyon]

Değişkenler	n	r	p
İçgüdümlü Dindarlık & Benlik Saygısı [Genel – Memnuniyet]	475	.148	0.00*
Özet: *İçgüdümlü Dindarlık & Benlik Saygısı Memnuniyet Düzeyi = p <.01			
Dışgüdümlü Dindarlık & Benlik Saygısı [Genel – Memnuniyet]	475	0.50	0.21
Özet: Dışgüdümlü Dindarlık & Benlik Saygısı Memnuniyet Düzeyi = p >.05			

Konuyla ilgili yukarıda yer alan Tablo-2'deki istatistiksel bulgular nitel olarak analiz edildiğinde; içgüdümlü dindarlık ile genel ortalamaları üzerinden realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyi arasında da pozitif yönde oldukça önemli derecede anlamlı bir ilişki ($r = .148$; $p <.01$) belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuca göre de katılımcıların içgüdümlü dindarlık düzeyleri yükseldikçe genel anlamda şu anki benlik saygılarından duymuş oldukları memnuniyet düzeyleri artmakta; içgüdümlü dindarlık düzeyleri düştükçe buna paralel olarak genel anlamda şu anki benlik saygılarından duymuş oldukları memnuniyet düzeyleri de azalmaktadır.

Buna karşın dışgüdümlü dindarlık ile genel ortalamaları üzerinden realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyi arasında da pozitif veya negatif yönde herhangi anlamlı bir ilişki ($r = .050$; $p >.05$) gözlenmemiştir.

Tablo-3: İçgüdümlü Dindarlık Düzeyine Göre Benlik Saygısı Düzeyinden Alınan Puanların İstatistiksel Değerleri ve Farklılaşmaya İlişkin Sonuçlar [Tek Yönlü ANOVA]

İçgüdümlü Dindarlık Düzeyi	Benlik Saygısı Düzeyi [Genel]				Türü	
	Sayı [N]	Ortalama Puan	Standart Sapma	Standart Hata	F	p
Düşük [9-25 puan arası]	44	153.81	21.56	3.25	Realize Edilmiş (memnuniyet)	
Orta [26-35 puan arası]	157	155.57	21.84	1.74		
Yüksek [36-45 puan arası]	274	160.52	21.42	1.29		
Toplam	475	158.26	21.70	0.99		
Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Benlik Saygısı [Memnuniyet]	Gruplar Arası	3403.25	2	1701.62	3.65	0.02*
	Grup İçi	219799.3	472	465.67		
	Toplam	223202.6	474			
Farklılık Aralıkları = 1, 2 ve 3 arasında (Tukey-HSD)						
Özet: *İçgüdümlü Dindarlık & Benlik Saygısı Memnuniyet Düzeyi = p <.05						

Konuyla ilgili yukarıdaki Tablo-3’de yer alan istatistiksel veriler nitel olarak çözümlendiğinde; içgüdümlü dindarlık düzeyi bağlamında genel anlamda realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyleri için alınan puanların ortalamalarına bakıldığında, içgüdümlü dindarlık düzeyleri düşük olan katılımcıların aldıkları puan ortalaması ($x = 153.81$) en düşük, yüksek olan katılımcıların aldıkları puan ortalaması ($x = 160.52$) ise en yüksektir. Öte yandan orta düzeydeki katılımcıların aldıkları puan ortalaması ($x = 155.57$) da en yüksek ve en düşük puan ortalamasına sahip içgüdümlü dindarlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla konuyla ilgili yapılan istatistiksel analize göre de zaten örneklem grubunda yer alan katılımcıların içgüdümlü dindarlık düzeylerine göre realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyleri arasında önemli derecede ($F = 3.65$; $p < .05$) anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmiştir. Ayrıca gruplar arasındaki farklılıkların kaynağına ilişkin yapılan Post-Hoc analizinde ise, söz konusu durumun düşük ile orta ve yüksek düzeylerde içgüdümlü dindarlık formuna sahip olan yetişkinler arasındaki farklılıktan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Buna göre düşük düzeyde içgüdümlü dindarlık formuna sahip olan yetişkinlerin genel olarak realize edilmiş benlik saygısı düzeylerinin, orta ve yüksek olanlardan daha düşük olduğu söylenebilir.

Öte yandan dışgüdümlü dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkiye, deneklerin dışgüdümlü dindarlık düzeyleri üzerinden farklılık temelinde de bakılmıştır.

Tablo-4: Dışgüdümlü Dindarlık Düzeyine Göre Benlik Saygısı Düzeyinden Alınan Puanların İstatistiksel Değerleri ve Farklılaşmaya İlişkin Sonuçlar [Tek Yönlü ANOVA]

Dışgüdümlü Dindarlık Düzeyi	Benlik Saygısı Düzeyi [Genel]					T ü r ü	
	Sayı [N]	Ortalama Puan	Standart Sapma	Standart Hata			
Düşük [11-25 puan arası]	107	155.46	25.06	2.42	Realize Edilmiş (memnuniyet)		
Orta [26-39 puan arası]	347	158.95	20.69	1.11			
Yüksek [40-55 puan arası]	21	161.19	19.05	4.15			
T o p l a m	475	158.26	21.70	0.99			
Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	
Benlik Saygısı [Memnuniyet]	Gruplar Arası	1180.53	2	590.26	1.25	0.28	
	Grup İçi	222022	472	470.38			
	T o p l a m	223202.6	474				
Özet: Dışgüdümlü Dindarlık & Benlik Saygısı Memnuniyet Düzeyi = $p > .05$							

Konuyla ilgili yukarıdaki Tablo-4'de yer alan istatistiksel veriler nitel olarak analiz edildiğinde; dışgüdümlü dindarlık düzeyi bağlamında genel anlamda realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyleri için alınan puanların ortalamalarına bakıldığında, üzerinde çalışılan örnekleme de yer alan katılımcıların dışgüdümlü dindarlık düzeylerine göre genel anlamda realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyleri arasında önemli derecede anlamlı bir farklılık olmadığı ($F = 1.25$; $p > .05$) belirlenmiştir. Fakat katılımcıların konuya ilişkin aldıkları puanların ortalamaları dikkate alındığında dışgüdümlü dindarlık düzeyleri düşük olan katılımcıların aldıkları puan ortalaması ($x = 155.46$) en düşük, yüksek olan katılımcıların aldıkları puan ortalaması ($x = 161.19$) ise en yüksektir. Ayrıca orta düzeydeki katılımcıların aldıkları puan ortalaması da 158.95 olarak bulunmuştur.

Yorum ve Tartışma

Ampirik karakterli araştırmanın bu son bölümünde, içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modelleri ve düzeyleri ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılık temelinde elde edilen istatistiksel analiz sonuçlarından hareketle konuyla ilgili kurgulanan hipotezlerin doğrulanıp doğrulanmadıkları tartışılmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

• İçgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modelleri ile benlik saygısı düzeyi arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen sonuçlar:

Öncelikle her iki dindarlık modeli ile benlik saygısı arasındaki farklılık temelinde oluşturulan ilk hipotez; “[a] yetişkinlik döneminde geliştirilen dindarlık modelleri ile benlik saygısı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır; içgüdümlü yetişkin dindarların benlik saygısı düzeyi puanları, dışgüdümlü dindarlardan daha yüksektir” şeklinde kurgulanmıştır.

Örneklem grubunda yer alan yetişkinlerin sahip oldukları dindarlık modelleri ile genel kapsamda realize edilmiş benlik saygısı olarak memnuniyet düzeyleri arasında önemli derecede ($p < .05$) anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo-1). Elde edilen verilere göre, içgüdümlü dindarların benlik saygılarını besleyen kendi kişisel ve kişilerarası özelliklerinden o an için duydukları memnuniyet düzeyleri, dışgüdümlü dindarlardan daha yüksektir. Dolayısıyla içgüdümlü yetişkin dindarların, dışgüdümlülere göre kendilerine daha çok saygı duyan ve değer veren bir benlik yapınmasına sahip oldukları söylenebilir.

Yukarıda konuyla ilgili iki değişkenden elde edilen istatistiksel veriler çözümlendiğinde, ‘dindarlık modelleri ve benlik saygısı’ çerçe-

vesindeki farklılık temelinde geliştirilen bu hipotezin tam olarak desteklendiği görülmüştür.

Bu saha araştırmasından iç ve dışgüdümlü dindarlık modelleri ile benlik saygısı arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen veriler, benlik saygısına yönelik nicelik yönünden çok boyutlu benlik saygısı düzeyi ön planda tutularak, Maltby & Day (2003)¹⁵ ve Nelson (1990)¹⁶ tarafından yapılan çalışmalarla uyumludur. Yani adı geçen bu araştırmalarda da içgüdümlü dindarların benlik saygısı düzeylerinin, dışgüdümlü dindarlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra konuyla ilgili yapılan diğer bazı çalışmalarda ise, içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modelleri ile benlik saygısı arasında olumlu ya da olumsuz herhangi bir ilişki ve/veya farklılık saptanamayan sonuçlar da elde edilmiştir.¹⁷

Öte yandan bu çalışma sonucunda içgüdümlü dindar yetişkinlerin, benlik saygılarını besleyen kendi kişisel ve kişilerarası özelliklerine yükledikleri memnuniyet düzeylerinin, dışgüdümlü dindar yetişkinlerden daha yüksek olması, geliştirilen dindarlık modellerinin niteliğiyle açıklanabilir. Dolayısıyla bu çalışmada operasyonelleştirilen dindarlık modellerinden içgüdümlü dindarlık formu, bilindiği gibi dinsel inanç ve pratiklerin sağlıklı bir şekilde içselleştirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Bu nedenle içgüdümlü dindar yetişkinler, dinsel inanç ve pratiklerini samimi ve adanmış bir şekilde yapmış olmanın vermiş olduğu psikolojik rahatlıkla, dışgüdümlülere göre kendilerini iyi hissetme düzeylerinde daha fazla bir yükselme olabilir. Zira benlik saygısı olgusunun, aynı zamanda psiko-sosyal uyum bağlamında ruh sağlığı parametrelerinden birisi olduğu da göz önüne alınırsa, konuyla ilgili elde edilen bu sonuç, teorik olarak suçluluk ve günahkârlık duygularıyla bağlantılı bir şekilde dinsel başa çıkma olgusuyla da ilişkilendirilebilir.¹⁸

• İçgüdümlü dindarlık modelinin “düzeyi” ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik elde edilen sonuçlar:

¹⁵ Maltby, John & Day, Liza, “Religious Orientation, Religious Coping and Appraisals of Stress: Assessing Cognitive Factors in the Relationship Between Religiosity and Psychological Well-Being”, *Personality and Individual Differences*, 2003, C. 34, S. 7, s. 1209-1224.

¹⁶ Nelson, P. B., “Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation of the Elderly: Relationship to Depression and Self-Esteem”, *Journal of Gerontological Nursing*, 1990, C. 16, S. 2, s. 29-35.

¹⁷ Bkz Yapıcı, Asım, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana-2007, s. 267; Yapıcı & Kayıklık, *Dindarlığın Öz-Saygı ve Kaygı İle İlişkisi*, s. 177-206.

¹⁸ Dindarlık ve benlik saygısı ilişkisine yönelik yapılan çeşitli çalışma sonuçları için ayrıca bkz. Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, s. 98-106.

Bu bağlamda öncelikle içgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılık temelinde oluşturulan hipotezler ise; “[b] yetişkinlik döneminde geliştirilen içgüdümlü dindarlık modeli ile benlik saygısı düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır; yetişkinlerin içgüdümlü dindarlık düzeyi puanları yükseldikçe benlik saygısı düzeyi puanları da yükselir. [c] yetişkinlik dönemindeki içgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır; içgüdümlü dindarlık düzeyi yüksek olan yetişkin dindarların benlik saygısı düzeyi puanları, düşük olan dindarlardan daha yüksektir” şeklinde kurgulanmıştır.

Ankete katılan yetişkinlerin öncelikle ilişki temelinde içgüdümlü dindarlık ile benlik saygısı düzeyi arasında pozitif yönde oldukça önemli derecede ($p < .01$) anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo-2). Dolayısıyla konuya ilişkin yapılan korelasyon analizi bağlamında yetişkinlerin içgüdümlü dindarlık düzeyleri yükseldikçe benlik saygısı düzeyleri de yükselmektedir.

Ayrıca yine içgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı düzeyleri arasında önemli derecede ($p < .05$) anlamlı bir farklılık da bulunmuştur (bkz. Tablo-3). Dolayısıyla içgüdümlü dindarlık düzeyi yüksek olan yetişkinlerin benlik saygısı düzeyleri, düşük ve orta olanlardan daha yüksektir. Özetle bu araştırma kapsamındaki söz konusu bu tablo, yüksek düzeyde adanmış ve dini içselleştirmiş yetişkin bireylerin, düşük ve orta düzeydeki içgüdümlü yetişkin dindarlara göre kendi benlik değerlerinin daha olumlu olduklarını göstermektedir.

Özetle, dindarlık düzeyi ile benlik saygısı bağlamında konuyla ilgili bu ampirik çalışmadan ilişki/korelasyon ve farklılık temelinde elde edilen sonuçlar, içgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik geliştirilen hipotezleri tam olarak doğrulamıştır.

Bu araştırmadan içgüdümlü dindarlık modeli ve düzeyi ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik elde edilen sonuçlar, Maltby & Day (2000)¹⁹ ile Park ve ark. (1990)²⁰ tarafından yapılan çalışmalarla uyumludur. Yani adı geçen bu alan araştırmalarında da, bireylerin içgüdümlü dindarlık düzeyleri yükseldikçe benlik saygısı düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir. Öte yandan konuyla ilgili olarak adı geçen bu dindarlık modelinden farklı bir

¹⁹ Maltby, John & Day, Liza, “Depressive Symptoms and Religious Orientation: Examining the Relationship Between Religiosity and Depression within the Context of Other Correlates of Depression”, *Personality and Individual Differences*, 2000, C. 28, S. 2, s. 383-393.

²⁰ Park, C. ve ark., “Intrinsic Religiousness and Religious Coping as Life Stress Moderators for Catholics Versus Protestants”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990, C. 59, S. 3, s. 562-574.

yaklaşım ile yapılan diğer bazı saha çalışmalarında ise, söz konusu iki olgu arasında doğrusal değil eğrisel bir karakter gösterdiğine yönelik sonuçlara da ulaşmak mümkündür.²¹

• Dışgüdümlü dindarlık modelinin “düzeyi” ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik elde edilen sonuçlar:

Bu çerçevede öncelikle dışgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılık temelinde oluşturulan hipotezler de; “[d] yetişkinlik döneminde geliştirilen dışgüdümlü dindarlık modeli ile benlik saygısı düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır; yetişkinlerin dışgüdümlü dindarlık düzeyi puanları yükseldikçe benlik saygısı düzeyi puanları düşer. [e] yetişkinlik dönemindeki dışgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır; dışgüdümlü dindarlık düzeyi yüksek olan yetişkin dindarların benlik saygısı düzeyi puanları, düşük olan dindarlardan daha düşüktür” şeklinde kurgulanmıştır.

Söz konusu sonuçlara yönelik yapılan istatistiksel analizlerde, öncelikle ilişki temelinde dışgüdümlü dindarlık ile benlik saygısı düzeyleri arasında pozitif veya negatif yönde önemli derecede ($p > .05$) herhangi anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (bkz. Tablo-2). Ayrıca yine dışgüdümlü dindarlık düzeyine göre benlik saygısı düzeyleri arasındaki bu kez de farklılaşmaya ilişkin istatistiksel analizi yapılan sonuçlara bakıldığında; dışgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı arasında da önemli derecede ($p > .05$) anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (bkz. Tablo-4).

Kısaca, dindarlık düzeyi ile benlik saygısı bağlamındaki konuyla ilgili bu uygulamadan ilişki/korelasyon ve farklılık temelinde elde edilen sonuçlar, dışgüdümlü dindarlık düzeyi ile benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik geliştirilen hipotezleri doğrulamamıştır.

Konuyla ilgili oluşturulan bilimsel literatüre bakıldığında da, dışgüdümlü dindarlık düzeyinin, bireyin benlik saygısı düzeyini etkileyip etkilemediğine ilişkin birbirinden farklı ampirik sonuç ve yorumların olduğu görülür. Bu alan araştırmasından dışgüdümlü dindarlık düzeyi ve benlik saygısı arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik elde edilen sonuçlar, Milevsky & Levitt (2004),²² Yapıcı (2007)²³ ile

²¹ Ayrıca bkz Yapıcı, Asım, *Din, Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*, Karahan Kitabevi, Adana-2004, s. 342-352; Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, s. 104.

²² Milevsky, A. & Levitt, M. J., “Intrinsic and Extrinsic Religiosity in Preadolescence and Adolescence: Effect on Psychological Adjustment”, *Mental Health, Religion and Culture*, 2004, C. 7, S. 4, s. 307-321.

²³ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, s. 267-268.

Yapıcı & Kayıklık (2005)²⁴ tarafından yapılan araştırma bulgularıyla örtüşmektedir.

Konuyla ilgili elde edilen istatistiksel sonuçlar her ne kadar anlamlılık düzeyine ulaşmasa da, ortalama puanlara farklılık temelinde bakıldığında; yetişkinlerin dışgüdümlü dindarlık düzeyi yükseldikçe, -beklenenin aksine- benlik saygılarının memnuniyet düzeylerinin de kısmen yükseldiği söylenebilir. Fakat yine de dindarlık olgusu ve benlik saygısı ilişkisine yönelik bu çalışmadan elde edilen sonuçlar göz önüne alındığında, dışgüdümlü dindarlık formu ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin tek yönlü ve doğrusal olmadığını ifade etmek mümkündür.

Araştırmanın geldiği bu nokta itibariyle şimdi de, dindarlık olgusu ve benlik saygısı ilişkisine yönelik geliştirilen hipotezlerin doğrulanma düzeyleri çerçevesinde, elde edilen bu verilere yönelik daha genel bir çözümleme tayfi oluşturabilmek amacıyla literatürde yer alan tartışma konuları kapsamındaki diğer çalışmalar ve analizler ışığında, konunun detaylı olarak yorumlamasına geçilebilir.

Kendine saygı duyup değer veren bireyin, öteki/lere de saygı duyabilmesinde önemli bir fonksiyonelliği olan benlik saygısı,²⁵ yetişkinlik döneminde ayrı bir değer ve önem arz eder. Bu bağlamda özellikle ilk yetişkinlik döneminde benlik saygısı ve sorumluluk bilinci, çocukluk ve ergenlik döneminden daha yüksek düzeyde olurken; olumsuz duygusallık düzeyi de zamanla giderek azalabilir.²⁶ Dolayısıyla genelde tüm gelişim dönemlerindeki, özelde ise yetişkinlik dönemindeki dindarlık olgusunun, benlik saygısı gelişimine pozitif yönde katkı sağladığı görülür. Öte yandan yine bu kapsamda yetişkin bireyin sahip olduğu ve kendi içerisinde çeşitlilik arz eden dindarlık formlarının da, benlik saygısı üzerinde yüksek veya düşük dereceli psikolojik etkilerinden söz etmek mümkündür. Din psikolojisi literatüründeki konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, -aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi- dindar bireylerin, dindar olmayanlara göre benlik saygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu; dindarlık formlarının çeşitliliğine göre de benlik saygısı düzeylerinin değişiklik gösterdiği saptanmıştır.

Gerek ontolojik gerekse sosyal psikolojik bağlamda İslâm dininin yaklaşımına göre, yaratılan varlıkların içerisinde en şerefli/değerlisi 'insan'dır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, sözü edilen bu

²⁴ Yapıcı & Kayıklık, *Dindarlığın Öz-Saygı ve Kaygı İle İlişkisi*, s. 196-202.

²⁵ Mehmedoğlu, Yurdagül, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci*, D.E.M. Yayınları, İstanbul-2005, s. 100.

²⁶ Saroglou, Vassilis, "Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika'da Yapılan Yeni İncelemeler", (Çev. Veysel Uysal), *M.Ü.İ.F.D.*, İstanbul-2000, S. 19, s. 126.

ontolojik gerçekliğin altı çok net bir şekilde çizilmiştir.²⁷ Dolayısıyla en değerli olanın, saygıyı da en çok hak eden olduğu öngörüsünden hareketle bireyin, önce kendine saygı göstermesinin aynı zamanda dinsel bir ilke ve zorunluluk olduğu ortaya çıkar. Özellikle İslâm dininin pratikte uygulamaya dönük olan yönlerinde vazgeçilmez olarak yerini koruyan söz konusu bu ilke ve değer, bazı temel prensiplere de öncülük eder.²⁸ Kısacası, psiko-sosyo-teolojik açıdan yetişkin bireyin kendine saygı göstermesi biçiminde ortaya çıkan benlik saygısı, aynı zamanda dinsel bir değerdir. Bu nedenle de, dindarlık olgusu ile benlik saygısı arasında pozitif yönde bir korelasyondan söz etmek mümkündür.

Konuya ilişkin Forst & Healy (1990) tarafından genç örneklem üzerine yapılan bir saha araştırmasında, gençlerin dinsel inanç düzeyleri ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.²⁹ Yine benlik saygısı ve dindarlık olgusu üzerine bir başka çalışma da Smith ve ark. (1979) tarafından yapılmıştır. Söz konusu bu kültürlerarası araştırmada, başta Amerika olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerindeki beş farklı dinsel kültür ortamından gelen Katolik gençlerin, benlik saygıları ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Dindarlık olgusunun inanç, ibadet, tecrübe ve bilgi gibi çeşitli boyutlarını dikkate alan çalışmadan elde edilen veriler, ergenlerin benlik saygıları ile toplam dindarlık puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda özellikle benlik saygısının, dindarlığın dinsel pratikler boyutuyla pozitif, dinsel bilgi boyutuyla da negatif bir ilişkisinin olduğu gözlenmiştir.³⁰ Öte yandan yine Watson ve ark. (1985) da, bireylerin sahip oldukları dışgüdümlü dindarlık modeli ile benlik saygısı arasında negatif bir korelasyon olduğunu tespit etmişlerdir.³¹

²⁷ “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, karada ve denizde taşıdık. Kendilerine güzel rızıklar verdik. Yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan gerçekten üstün kıldık.” (*Kur’an-ı Kerim*, İsrâ / 70); Konuyla ilgili bu ayette Allah (c.c.), insana verdiği değeri özetleyerek onun âlemdaki özel yerine vurgu yapar. İslâm teologlarına göre bireyin şan ve şerefi yani diğer varlıklardan üstün olan yanları ise; fiziksel güzelliği, duyu organlarını çok yetenekli bir şekilde kullanabilme yetisi ile konuşma, gülme ve ağlama, okuma ve yazma, kıyaslama ve yorumlama gibi duyuşsal ve bilişsel bağlamdaki birçok psikolojik özelliklere sahip olmasıdır.

²⁸ Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci*, s. 100.

²⁹ Jones, Susan H. & Francis, Leslie J., “Religiosity and Self-Esteem During Childhood and Adolescence”, *Research in Religious Education* (içinde), [Ed. Leslie Francis J. ve ark.], Smyth & Helmwys Publishers, Georgie / U.S.A.-1996, s. 192-193.

³⁰ Smith, Christopher B. ve ark., “Self-Esteem and Religiosity: An Analysis of Catholic Adolescents from Five Cultures”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1979, C. 18, S. 1, s. 53-59.

³¹ Jones & Francis, *Religiosity and Self-Esteem*, s. 192-193.

Öte yandan benlik saygısı ile dindarlık arasında istatistiksel açıdan pozitif ve/veya negatif olarak anlamlı bir ilişki bulamayan çalışmalar da olmuştur. Örneğin; Yapıcı & Kayıklık (2005) tarafından üniversite gençliği üzerinde yapılan bir alan araştırmasında, içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modelleri ile benlik saygısı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu nedenle gençlerin sahip oldukları dindarlık formlarının, benlik saygısı düzeylerini farklılaştırıp saptanmıştır.³² Adı geçen araştırmadan elde edilen bu verilerin, öne sürülen hipotezleri doğrulamadığı görülmüştür. Batı orijinli bir dindarlık ölçeğinden hareketle psikometrik ölçümü yapılan gençlerin dindarlık formlarının, benlik saygısı düzeyleriyle anlamlı bir ilişkisinin olmaması, ilk planda kişilik ve kültürün oluşumunda dinin teolojik temellerinin oynadığı rolü akla getirebilir. Dolayısıyla bu çalışmada ilişkisi aranan psikolojik olguların, Hıristiyan batı toplumlarına oranla Müslüman Türk toplumunda daha farklı bir seyir/çizgi izlediği düşüncesi önelebilir. Zira konuyla ilgili elde edilen bu psikometrik sonuçların, batıda yapılan ve genellikle içgüdümlü dindarların zihinsel ve duygusal açıdan daha sağlıklı oldukları şeklinde dile getirilen bulgularla uyum sağlandığı görülmüştür.

Yetişkin örneklem kullanılarak dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkilerin incelendiği bu görgül araştırmanın sonuçlarıyla ilgili gelinen bu son noktada; sonuçların, gerek toplum/kamu yararı gerekse bilim tarihi için daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi amacıyla genelde sosyal bilimcilere özelde ise psikologlara şu öneriler getirilebilir:

- Bu çalışmada operasyonelleştirilen 'benlik saygısı' kavramının dindarlık olgusuyla ilişkilerinin değerlendirilmesinde, içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık modellerinin yanı sıra -bu modellemede üçüncü bir boyut olarak yer alan- dindarlığın 'sorgulayıcı/quest' formu da kullanılabilir.

- Yine bundan sonraki çalışmalarda, dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkiye psiko-sosyo-teolojik çerçevede ışık tutabilecek dindarlık-benlik farkındalığı/self-awareness ve dindarlık-kendini onaylama/self-affirmation gibi söz konusu olguyla psiko-lengüistik açıdan semantik yakınlığı olan diğer benlik kavramları da operasyonel olarak çalışılmalıdır.

- Dindarlık ve benlik saygısı ilişkisi, bundan sonraki süreçte, başta değerler eğitimi olmak üzere, değerler psikolojisi ve sosyolojisi gibi alanlarla da ilintilendirilerek operasyonelleştirilmelidir.

³² Yapıcı & Kayıklık, *Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı İle İlişkisi*, s. 191-198.

- Ayrıca bu ampirik çalışmada önem ve memnuniyet gibi dikotomik bir modelleme biçiminde kullanılan benlik saygısı ölçeğinin yanı sıra bundan sonraki araştırmalarda, söz konusu olguya farklı açılardan yaklaşan ve psikometrik olarak çok boyutlu değerlendiren ölçme araçları da kullanılmalıdır.

Dindarlık ve benlik saygısı ilişkisine yönelik son olarak, bu çalışmanın yukarıda özetlenmeye çalışılan çeşitli araştırma bulguları dikkate alınacak olursa, adı geçen bu iki olgu arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik elde edilen sonuçlardaki farklılıklar bir ölçüde doğal karşılanmalıdır. Bu bağlamda dinden ne anlaşıldığı, dinin nasıl yaşandığı, dindarlık biçimleri, Tanrı imajı/tasavvuru gibi çeşitli dinsel gerekçeler, gerek sosyo-demografik sebeplerle gerekse kültür ve kişilikle harmanlanarak benlik saygısının yüksek ya da düşük olmasını olumlu veya olumsuz olarak etkileyebilir. Bu sebeple söz konusu olgular arasındaki karmaşık ilişkiye yönelik daha net psiko-sosyo-teolojik değerlendirmelerde bulunabilmek için konuyla ilgili yerli ve yabancı çalışmaların giderek artırılması gerekir.

Kaynakça

- Bilgin, Nuri; Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Bağlam Yayınları, İstanbul-2003.
- Budak, Selçuk; Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-2000.
- Elovson, A. C. & Fleming, J. S.; “Rationale for Multidimensional Self-Esteem Scale Scoring and Weighting”, (Yayımlanmamış Makale), California State University-1989.
- Elovson, A. C. & Fleming, J. S.; “Rationale for Multidimensional Self-Esteem Scale Scoring and Weighting”, (Yayımlanmamış Bildiri), Psikolojik Araştırmalar Derneği'nin Yıllık Kongresi, Portland, Oregon-1992.
- Eşer, Hatice; “Üniversite Öğrencilerinde Dinî İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi”, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi (içinde), [Ed. Hayati Hökelekli], D.E.M. Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-2006, s. 491-528.
- Fleming, J. S. & Watts, W. A.; “The Dimensionality of Self-Esteem: Some Results for a College Sample”, Journal of Personality and Social Psychology, 1980, C. 39, s. 921-929.
- Fleming, J. S. & Courtney, B. E.; “The Dimensionality of Self-Esteem: II. Hierarchical Facet Model for Revised Measurement Scales”, Journal of Personality and Social Psychology, 1984, C. 46, s. 404-421.

- Hill, Peter C. & Hood, Ralph W. Jr.; Measures of Religiosity, R.E.P., Birmingham & Alabama-1999.
- İnelmen, Kıvanç; Relationship of Sex-Role Orientation to Two Measures of Self-Esteem, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-1996.
- Jones, Susan H. & Francis, Leslie J.; "Religiosity and Self-Esteem During Childhood and Adolescence", Research in Religious Education (içinde), [Ed. Leslie Francis J. ve ark.], Smyth & Helmwys Publishers, Georgie / U.S.A.-1996, s. 189-205.
- Karasar, Niyazi; Bilimsel Araştırma Yöntemi, 3A Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Ltd., 7. Baskı, Ankara-1995.
- Kayıklık, Hasan; "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları", Dinî Araştırmalar Dergisi, Ankara-2002, C. 5, S. 13, s. 27-40.
- Kayıklık, Hasan; "Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık", Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi (içinde), [Ed. Ünver Günay & Celaleddin Çelik], Karahan Kitabevi, Adana-2006, s. 157-174.
- Koç, Mustafa; Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-2008.
- Köklü, Nilgün; Sosyal Bilimler İçin Açıklamalı İstatistik Terimleri Sözlüğü, Nobel Yayınları, Ankara-2002.
- Kur'an-ı Kerim
- Maltby, John & Day, Liza; "Depressive Symptoms and Religious Orientation: Examining the Relationship Between Religiosity and Depression within the Context of Other Correlates of Depression", Personality and Individual Differences, 2000, C. 28, S. 2, s. 383-393.
- Maltby, John & Day, Liza; "Religious Orientation, Religious Coping and Appraisals of Stress: Assessing Cognitive Factors in the Relationship Between Religiosity and Psychological Well-Being", Personality and Individual Differences, 2003, C. 34, S. 7, s. 1209-1224.
- Mehmedoğlu, Yurdagül; Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci, D.E.M. Yayınları, İstanbul-2005.
- Milevsky, A. & Levitt, M. J.; "Intrinsic and Extrinsic Religiosity in Preadolescence and Adolescence: Effect on Psychological Adjustment", Mental Health, Religion and Culture, 2004, C. 7, S. 4, s. 307-321.

- Nelson, P. B.; "Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation of the Elderly: Relationship to Depression and Self-Esteem", *Journal of Gerontological Nursing*, 1990, C. 16, S. 2, s. 29-35.
- Owens, Timothy J. & Stryker, Sheldon; "The Future of Self-Esteem: An Introduction", *Extending Self-Esteem Theory and Research* (içinde), [Ed. Timothy J. Owens ve ark.], Cambridge University Press, Cambridge & New York-2001, s. 1-9.
- Park, C. ve ark.; "Intrinsic Religiousness and Religious Coping as Life Stress Moderators for Catholics Versus Protestants", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990, C. 59, S. 3, s. 562-574.
- Saroglou, Vassilis; "Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika'da Yapılan Yeni İncelemeler", (Çev. Veysel Uysal), M.Ü.İ.F.D., İstanbul-2000, S. 19, s. 123-144.
- Subaşı, Necdet; "Türk/iye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslâmiyât Araştırma Dergisi*, Ankara-2002, C. 5, S. 4, s. 17-40.
- Smith, Christopher B. ve ark.; "Self-Esteem and Religiosity: An Analysis of Catholic Adolescents from Five Cultures", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1979, C. 18, S. 1, s. 51-60.
- Şahin, Adem; "Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi", S.Ü.İ.F.D., Konya-2005, S. 19, s. 187-197.
- Taş, Kemalettin; "Dindarlığa Etki Eden Faktörler", S.D.Ü.İ.F.D., Isparta-2004, S. 13, s. 63-83.
- Yapıcı, Asım; *Din, Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*, Karahan Kitabevi, Adana-2004.
- Yapıcı, Asım; *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana-2007.
- Yapıcı, Asım & Kayıklık, Hasan; "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz-Saygı ve Kaygı İle İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul-2005, C. 3, S. 9, s. 177-206.